

AKADEMIK PROF. DR. BRATKO KREFT
(Zapis ob devetdesetletnici)

Akademiku prof. dr. Bratku Kreftu je Moira naklonila dolgo, razgibano, z dogodki in priznanji ne ravno skopo življenje, vendar tudi življenje z mnogimi preizkušnjami in nazadnje s kar prekruto visokostarostno eksistenco, ki nas neprizanesljivo postavlja pred neodgovorljivi tesnobni »zakaj«. In če smo ob akademikovi osemdesetletnici pisali o njegovem več kot šestdeset let trajajočem javnem delovanju in ustvarjanju v slovenski kulturi in družbi in smo ob jubilejni izdaji knjige Slovenska kronika (1985), v kateri so zbrana najznačilnejša Kreftova dramska dela (Celjski grofje, Velika puntarija, Kranjski komedijanti, V ječi življenja, Creature), še vedno doživljali živo prisotnost njegovega dramatičnega govora, v ustnem in pisnem izrazu zmeraj bolj ali manj zanetene s cankarsko gesto »sredi arene življenja stojim« in zolajevskim »j' accuse«, nam v letu 1995 ostaja samo še zgodovina in ob njej, če naj sledimo častitljivi filologiji in njeni etično-intelektualni naravnosti, še želja razumeti drugega človeka tako, da ga ne spremenimo niti v objekt trenutnim razmeram ustrezne preračunljivosti niti v odsev lastnih emocij. V našem jubilejnem zapisu, ki hoče ostati samo hommage Bratku Kreftu, slovenskemu dramatik, pripovedniku, gledališkemu režiserju, esejistu in ne nazadnje gledališkemu in literarnemu zgodovinarju, profesorju ruske literature in nekdanjemu sodelavcu naše revije, se nam misel v zgodovinsko prelomnem času, kakršen je naš, kljub temu nehote ustavi ob danes v Sloveniji ne ravno popularnem marksizmu, s katerim je Bratko Kreft povezoval tako svoje ustvarjanje kot siceršnja dejavnost. O marksizmu sta seveda govorili tudi literarna kritika in zgodovina, ko sta se ukvarjali z Bratom Kreftom. A zdi se, da je razpravljanje o tej temi pri Bratku Kreftu posvečalo premajhno pozornost »slovenskemu kontekstu«, še posebej Kreftovi navezanosti na tradicijo Franceta Prešerna in Ivana Cankarja v vseh razdobjih Kreftovega ustvarjanja: v medvojnem avantgardističnem in socialnorealističnem in povojnem, ki je nadaljevalo, z nekaterimi odstopi, boj z dogmatskim socialističnim realizmom. »Slovenski kontekst« pri piscu »slovenske kronike« tudi v najbolj »revolucionarnih« izjavah izključuje eno od temeljnih značilnosti političnega marksizma - nacijo in nacionalno kulturo zapostavljajoči internacionalizem. Kreftov »marksizem« nikoli ni bil totalen ali celo totalitaren, prej je bil »kritični marksizem« v smislu, kakor ga nakazuje Nikolaj Berdjajev, ko v svoji knjigi Izviri in smisel ruskega komunizma (1937) med drugim izjavlja, da »kritični marksizem« ni ortodokсна doktrina, in mi bi dodali, sledeč Berdjajevu, da je kot tak bolj sociološka metoda, ki ne zasušnjuje človekove individualnosti in dopušča samostojnost posameznih področij človekovega duha. Tak vidik omogoča po našem mnenju boljše razumevanje dejstva, da se je Bratko Kreft, urednik prve slovenske mark-

sistične revije *Književnost* (1932-1935) in pisec razprave *O materialističnem pojmovanju zgodovine* (1935), v kateri pojmuje marksizem kot »vesoljni nazor«, podobno kot Juš Kozak zavzel za Krležo in se uprl gorkovskemu teleološkemu opredeljevanju umetnosti in gorkovski doktrinarni viziji »novega človeka«, ki sta v tridesetih letih zmagala pri Edvardu Kardelju, Borisu Kidriču, Dušanu Kermavnerju in Borisu Zihlerlu. S tega vidika dobi stvarnejšo vrednost tudi dejstvo, da se je Bratko Kreft v obdobju socialnega realizma s svojimi deli, kot sta drami *Celjski grofje* in *Velika puntarija*, uprl tipizirajoči shematiki takratne kolektivne proletarske igre in da je v tistem času ustvaril *Kranjske komedijante*, ki so v povojnih socrealističnih letih (1946, 1948), ko so zablesteli na odru, s svojim razsvetljskim »komičnim aspektom« pomenili tudi nasprotovanje in zavrnitev dogmatske resnobnosti sočasne uradne politično angažirane dramatike in literature nasploh.

Bratko Kreft je vse svoje življenje opozarjal na vpetost človeka in še posebej umetnika v družbeno in nacionalno življenje. Pri tem je kot razumnik ostajal umetnik tudi takrat, ko se je ukvarjal z literarno zgodovino, in nikoli ni posvečal posebne pozornosti razmejitvi med literaturo, literarno kritiko in zgodovino, med obnašanjem v življenju in opisom življenja, med sodobnostjo in zgodovino; zgodovinske pojave je praviloma projiciral na sodobnost in svojo zgodovinsko izkušnjo oziroma izkušnjo svoje generacije in svojega kroga. V Kreftovi umetnosti se zaradi tega večkrat pojavijo nastavki in vidiki znanstvenega pisanja in v njegovih strokovnih spisih prvine fikcije. V tem je morda slabost, a tudi svojevrstna vrlina Kreftovega ustvarjanja, ki mu, na primer, omogoča, da z osebno prizadetostjo dramatika in zgodovinarja predstavi in približa svojemu sodobniku zlo usodo pesnika Franceta Prešerna v »neblagi igri« *V ječi življenja*. Igra *V ječi življenja* naj ne bi bila »niti groteska niti melodrama«, marveč (v Kreftovi opredelitvi lastnega dela) igra, ki naj omogoči realizacijo Brechtove igralčeve »odtujenosti«, to je »logične in stvarno izražene intenzitete doživljanja, ki je umetniško racionalno pretehtana, a mora biti kljub temu umsko in emocionalno doživeta«. Podobno prizadevanje za »intenziteto doživljanja«, ki brez enosmernega pretiravanja sprejema in predstavlja umetnost in umetnika, zasledimo pri Bratku Kreftu tudi v njegovi literarnozgodovinski publicistiki. To morda še posebej velja za njegovo doživljanje in razmišljanje o F. M. Dostojevskem.

Sam Bratko Kreft je sicer rad poudarjal, da »strastno doživlja Dostojevskega«. Ta strastnost ga je večkrat pripeljala do tega, da se je v želji zaobseči ustvarjalca in stvaritev kot nedeljivo celoto znašel v spletu umetnostnih, filozofskih, socioloških, psiholoških in tudi političnih tem. Heterogenost takšnega spleta je Bratko Kreft razreševal s prvinami patetike in retorike - in prihajal do presenetljivih rezultatov. Ob tem ne smemo pozabiti, da so pomembnejši Kreftovi dostojevskološki spisi nastajali od leta 1956 pa nekako do konca sedemdesetih

let, torej v obdobju razmeroma ostrega ideološkega boja, ki se je v Sloveniji razvnel še posebej na literarnem področju. Bratko Kreft se je v pogojih relativnega realsocialističnega liberalizma in vrtinca idej neomarksizma, eksistencializma, fenomenologije in strukturalizma postavil na stran bojevnikov za »humano podobo socializma« in se v boju za uresničitev takega socializma navezal tudi na avtoriteto F. M. Dostojevskega, avtorja romana *Besi*. Kreftova interpretacija romana *Besi* v obsežni spremni besedi k slovenski izdaji tega dela iz leta 1960 (*Dostojevski in njegov roman Besi*) izzveni kot apologija velike stvaritve, ki jo dogmatski realsocialistični *Vzhod po neumnem blati* in zapostavlja, civilizirani *Zahod* pa mnogokrat narobe razume in napačno razlaga, in hkrati tudi kot apologija revolucionarne perspektive, ki da je kot potencialna komponenta vedno prisotna v umetnosti Dostojevskega. Bratko Kreft v razmišljanjih o romanu *Besi* polemizira tako rekoč z vsemi: z retrogradom stalinskega tipa Vladimirom Jermilovom, s slovensko tradicijo Vladimira Levstika, prevajalca *Besov*, ki je roman *Besi* sprejel leta 1919 kot »dokument k zgodovini križane Rusije«, z Albertom Camusom, ki da v odrski priredbi romana *Besi* popačeno predstavlja Stavrogina, ker ne upošteva tragične komponente tega lika, in še mnogimi drugimi. Kreftova dvojna apologija Dostojevskega in revolucije v našem času ne vzdrži kritike, v času, ko je bila objavljena, pa je bila pomembno dejanje. Bratko Kreft je kot urednik prve slovenske izdaje *Izbranih del F. M. Dostojevskega* med prvimi v svetu predstavil bralcu »svetišče s kupolo«, kot bi dejal sodobni ruski dostojevskolog Jurij Karjakin, tj. integralno besedilo romana *Besi* s poglavjem *Pri Tihonu*. Tehtnost tega uredniškega dejanja poveča še dejstvo, da je Bratko Kreft v svoji obravnavi romana *Besi* upošteval, da ta roman Dostojevskega ob družbenih problemih ubeseduje tudi čisto individualne človeške probleme. V tej zvezi je še posebej zanimivo tisto poglavje iz že omenjene Kreftove študije o romanu *Besi*, ki povezuje tragičnost Stavroginove izpovedi menihu Tihonu z »mladim Dostojevskim«. Bratko Kreft sodi, da je morda Dostojevski napisal to poglavje »zaradi lastne katarze«. »Stavroginova izpoved in zločin nad dekletom« in njegov odnos do Kristusa dobita v tej povezavi pri Bratku Kreftu novo interpretacijo. Bratko Kreft namreč izpodbija uporabljanje oziroma izrabljanje t. i. peterburške inačice Stavroginove izpovedi (ohranjene v prepisu pisateljve soproge A. G. Dostojevske). Ta se loči od t. i. moskovske inačice (ohranjene v korekturnem natisu s pisateljevimi popravki in pripravljenem za objavo v decembrskem zvezku revije *Russkij vestnik* za leto 1871) po odstavku, ki pripoveduje, kako Stavrogin pred Tihonom nenadoma prelomi »mali križ iz slonove kosti«. Stavroginovo dejanje naj bi simboliziralo skrajni nihilizem, ki je pri Dostojevskem za Bratka Krefta »presurov in pretiran«, ker ne upošteva ob »besovski« tudi tragične komponente v liku Stavrogina in tudi ne pisateljevega »osebnega odnosa do nazareškega tesarja, o katerem lepo govori celo ničejanski inž. Kirilov malo pred svojo prostovoljno

smrtjo«. *S to sodbo in mnenjem, ki v študiji Trije romani F. M. Dostojevskega (objavljeni v knjigi: F. M. Dostojevski, Stepančikovo in njegovi prebivalci, Srečkar, Večni mož, 1963) pravi, da naj bi bil Dostojevski »bolj ali manj skriti glavni junak svojih del«, v katerih da se »lirsko in subjektivno /.../ stvariteljsko izživlja v široki epski obliki na izrazito dramatičen način dialektičnega protislovja«, se Bratko Kreft približuje Thomasu Mannu, ki zatrjuje, da je ustvarjanje Dostojevskega »bolj psihološka lirika /.../ izpoved in kri ledeneče priznanje, neusmiljeno razkritje zločinskih globin lastne vesti«, vendar z razliko, ki v skladu z načelom »stvarno izražene intenzitete doživljanja« zavrača skrajnosti in z naslonitvijo na značaj lastnega ustvarjanja odkriva v fantastičnem realizmu Dostojevskega povezanost med razkrivanjem globin človekovega doživljanja notranjega in zunanjega sveta ali, kakor pravi sam Kreft, tega, kar naj bi izhajalo iz dejstva, da je Dostojevski »v glavnem grebel po človekovih duševnih odjekih in odsevih (refleksih) vnanjega življenja« (spremna beseda v knjigi: F. M. Dostojevski, Idiot, 1959). Ta človeško zavzeti in dokaj široki odnos do ustvarjalca Dostojevskega je omogočil Bratku Kreftu, da je v upodobljeni usodi Stavrogina iz romana Besi poleg »besovskega« prestopništva odkril tudi človeško tragedijo.*

Jubilejni hommage se konča z izrazom lepih želja za slavljenca. Neizprosna Moira se tudi za to ne zmeni. Ostane nam samo želja, ki jo nakazuje tudi Bratko Kreft, ko razpravlja o obnašanju Stavrogina iz romana Besi F. M. Dostojevskega, da ne bi neodgovorno ravnali z duhovno dediščino, kot je ravnal Stavrogin, ko je zdrobil stavrós (gr. križ) in s tem tudi samega sebe.

Aleksander Skaza

Filozofska fakulteta v Ljubljani